

ВІДГУК

ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора філософських наук, професора

Добродум Ольги Вікторівни

на кандидатську дисертацію

Коломійця Олександра Леонідовича

«Страх та віра у бутті сучасної людини і суспільства:

контексти війни й миру»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук

за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Філософський аспект досліджуваної тематики, серед іншого, включає в себе дослідження сутності страху та віри в бутті людини і суспільства, аналіз впливу страху та віри на світогляд, цінності та поведінку особистостей, вивчення еволюції страху та віри в контексті історичних та соціальних змін та роль страху та віри у формуванні особистості та соціуму. Феномен страху та віри в людях і суспільстві зберігся та був поширеним протягом всієї історії людства, страх і переконання є багатовимірними явищами, оскільки вони виражаються в однакових формах тривоги і страху, віри і марновірства, сумніву і фанатизму, довіри і надії. Для того, щоб краще зрозуміти світ у культурному просторі сучасного суспільства, необхідно визначити сферу їх впливу та проаналізувати їх можливі взаємодії. У ситуаціях переходу від миру до війни та від війни до миру екзистенціальний вплив страхів і переконань на особистостей і спільноти зростає.

У сучасному українському житті актуалізуються питання страху та віри: гібридна війна трансформувалася з потенційного збройного конфлікту в повномасштабний збройний конфлікт, створюючи більше напруги через Інтернет, засоби масової інформації та соціальні мережі, які стали потужним засобом маніпуляцій у прихованих формах – це підвищує рівень соціальної недовіри.

Глобалізація сучасних соціальних проблем, таких як тероризм і гібридна війна, перебуває як на латентній, так і на інтенсивній стадіях, що вимагає систематичного філософського дослідження взаємодії між страхом і вірою.

У сьогоденному світі, де страх та віра відіграють значну роль у житті людини, важливо дослідити їхній вплив на особистість та суспільство, особливо у контексті війни й миру: ці два протилежні стани, що протягом століть переплітаються, впливають на еволюцію індивідуума та соціуму. Сучасне суспільство живе в умовах постійної невизначеності: глобалізація, екологічні проблеми, економічні кризи, інформаційні війни – все це створює атмосферу тривоги та страху. Люди шукають відповіді на складні питання, прагнуть знайти сенс життя та своє місце в цьому світі, і війна, як каталізатор цих страхів, змушує людей переосмислити цінності, шукати нові шляхи до миру та злагоди; вона стає викликом для віри, але водночас може стати й шансом для її зміцнення. Важливо пам'ятати, що в кожній людині живе й страх, і віра: ми можемо обирати, якому з цих почуттів дати волю, ми можемо обирати жити у страху, або ж обирати вірити в краще, в перемогу добра над злом, в мирне майбутнє.

Дисертаційна робота виконана в межах науково-дослідницької роботи кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова й безпосередньо пов'язана з темою «Філософська парадигма глобальних трансформацій суспільства і освіти: теоретичні та прикладні аспекти», що входить до тематичного плану науково-дослідницьких робіт Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, затвердженого вченою радою університету 13 жовтня 2017 року.

Наукова новизна отриманих результатів полягає передусім у тому, що страх і віра, в якості екзистенціалів, мають специфічні прояви в різних екзистенціальних і соціокультурних вимірах людського буття. Страх постійно переходить у тривогу, яка є результатом людської рефлексії відносно можливих загроз у майбутньому, в граничному бутті людини і суспільства страх стає жахом, який може бути подоланий лише вірою. Віра проходить еволюцію від марновірства, вірування та довірливості до філософської віри.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає у побудові цілісного філософського дослідження ролі феноменів страху й віри в їх екзистенціальних та соціокультурних аспектах, що дає змогу актуалізувати

можливості осмислення й практичного вирішення проблем тероризму й гібридної війни у сучасному світі.

Результати дослідження будуть корисними при розробці стратегій освіти, безпеки, державної політики у галузі національної оборони й зовнішньополітичної діяльності.

Теоретичні положення, висновки та методологічні напрацювання, отримані в процесі дослідження, можуть бути застосовані при аналізі низки проблем у галузях філософської антропології, соціальної філософії, філософії культури та етики, а також у навчальному процесі при викладанні курсів і спецкурсів з соціальної філософії, філософської антропології, філософії культури, етики та низки суміжних гуманітарних й соціальних дисциплін.

Варто відмітити, що обравши об'єктом дослідження екзистенціальні і соціальні виміри буття сучасної людини, а предметом – феномени страху і віри та їх специфіка в бутті сучасної людини і суспільства в умовах війни й миру, автор зосередився на усебічному дослідженні саме цього зрізу проблеми, вибудовуючи логічну перспективу свого дослідження.

На нашу думку, була гарно розроблена та вдало реалізована авторська концепція розкриття теми. Матеріали дослідження систематизовано, стисло, науково грамотно, лаконічно і взаємопов'язано сформульовано проблемні теми розділів, а в своїй цілісності проведене дослідження робить вагомий внесок у подальшу розробку проблематики страху та віри у бутті сучасної людини і суспільства у контексті війни й миру.

В цілому, як можна побачити із тексту дисертаційного дослідження, робота написана на належному теоретичному та методологічному рівні і за характером поставлених завдань та досягнутих висновків постає самостійно проведеним кваліфікаційним дослідженням.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих в дисертації, в опублікованих працях. Результати дисертаційного дослідження повністю відповідають встановленим вимогам до дисертацій, поданим на здобуття наукового звання доктора філософії за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Основний зміст дисертаційного дослідження відображено у 22 наукових публікаціях: 7 статтях у фахових виданнях, затверджених

МОН України для філософських наук, 1 – у міжнародному виданні, а також у 14 збірниках матеріалів всеукраїнських та міжнародних наукових конференцій.

Відповідність дисертації спеціальності та галузі науки, за якими вона представлена до захисту. Дисертація повністю відповідає паспорту спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Наукові положення дисертаційної роботи та її висновки є в цілому обгрунтованими та слушними. Текст дисертації написаний послідовно з точки зору метаантропології – все пов'язано з граничними станами, екзистенціалами, тому всі ті, хто приймає це пояснення світу, можуть користуватися цією універсальною мовою. Перша фраза анотації свідчить про те, що страх і віра інваріантні – а це ще до визначення того, що він має на увазі, тому фраза викликає опір, адже якщо немає визначення, то страх як емоція не може бути інваріантною, і якщо автор користується мовою метаантропології, тоді страх має свої модуси. З точки зору модусів гносеології, аксіології і праксеології, вони можуть проявлятися в залежності від контексту, інакше автор не міг би говорити про їх інваріантність.

Можна було б дещо уточнити мету дисертаційного дослідження, оскільки традиційно зазвичай мета звучить за назвою роботи. Оскільки назва кандидатської дисертації є: «Феномени страху та віри у бутті сучасної людини і суспільства: контексти війни й світу», то метою гіпотетично можна зробити визначення ролі страху і довіри в контексті сучасної війни і миру.

На сторінці 26 йдеться про діалектику зв'язку страху і віри, автор неодноразово говорить про актуалізацію віри, причому почуття або емоція страху говорить про те, що вона актуалізує віру. Якщо говорити про діалектику, мається на увазі можливість актуалізації віри, адже, як відомо, «*Primus in orbe deos fecit timor*» (лат. «Богів вперше у світі створив страх»), як зазначено в поемі «Фіваїди» римським поетом Публієм Папілієм Стацієм, і давнім людям був відомий зв'язок віри зі страхом. Однак, можна стверджувати і протилежне, що від страху людина втрачає віру, і в даному випадку незрозуміло, про яку взагалі віру йдеться. Наскільки ми розуміємо, для метаантропології це віра в Абсолют, але там само зустрічається теза, що страх може породити і фанатичну віру (сторінка 26), тобто страх може бути джерелом і сильної віри, і сильної невіри.

Привертає увагу прагнення дисертанта знайти аутентичний зміст поняття

віри у різних філософів, враховуючи, що вони розуміли її зовсім по-різному. При цьому аналізуються не лише класики, а й сучасники. Починаючи зі сторінки 67, наводиться характеристика сучасних філософів України від В.Шинкарука до Н.Хамітова, і всюди слово «віра» наводиться в тому контексті, як розуміли її ці дослідники, які вкладали у віру власний специфічний зміст.

Можна погодитися, що страх і віра – це важливі екзистенціали, що між ними є зв'язок, але подеколи цей зв'язок переноситься й на інші реалії особистісного і соціального буття людини. Автор цитує концептуальні положення З. Фрейда про Ерос і Танатос, про продуктивні сили і виробничі відносини К. Маркса, і в цьому концептуальному полі взаємодія в людині станів голоду, холоду, задоволення тощо не менше впливає на суспільство, ніж взаємодія страху і віри. Очевидним є захоплення автором предметом розгляду в його дисертації; з іншого боку, дисертація уможлиблює рефлексії та дискурси багатьох аспектів людського життя.

Але в цілому текст дисертаційного дослідження постає не лише оригінальним, а й послідовним й несуперечливим.

Незважаючи на загальну позитивну оцінку і змістовність викладу результатів наукового пошуку, обґрунтованість та достовірність висновків **в дисертаційному дослідженні мають місце положення, які викликають бажання вступити в дискусію.** Зокрема:

1. Дисертант осмислює страх переважно в екзистенціальному, соціальному й соціокультурному аспектах. Вважаю, що страх може також виявлятися у праксеологічному, гносеологічному і аксеологічному аспектах, тому пропоную в подальшому дослідити дані аспекти.

2. Доволі суперечливою є взаємодія страху та віри в контексті війни у формі відкритого збройного протистояння сторін. Згідно з відомим висловом, «в окопах немає атеїстів», хоча деякі вважають, що в окопах немає і віруючих, а кожен постає невіруючим. Напевно, слід було б більш детально розгорнути ідею про поліфонію віри на війні – і в особистісному, і в соціальному вимірах.

3. Звертає на себе увагу положення дисертаційної роботи, яке зроблено в контексті метаантропологічної методології: «в граничному бутті людини і суспільства страх стає жахом, який може бути подоланий лише вірою» (с. 24). Вважаю, що тут цікаво подається динаміка переходу страху в жах. Виникає

питання про таку ж динаміку розвитку віри, яка була б доцільною в подальших дослідженнях. Також хотілося б порадити в наступних наукових розвідках звернутися до методологічних стратегій сучасного психоаналізу й андрогін-аналізу.

За результатами перевірки та аналізу матеріалів дисертації не було виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації тощо. Подані до захисту наукові досягнення є власними напрацюваннями аспіранта, текст дисертації є інноваційним.

Дисертаційна робота Коломійця Олександра Леонідовича «Страх та віра у бутті сучасної людини і суспільства: контексти війни й миру» за своїм змістом і науковим наповненням відповідає вимогам МОН України, які висуваються до дисертацій на здобуття ступеня кандидата наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

За актуальністю, характером виконаних завдань, теоретичним і практичним значенням дисертація Коломійця Олександра Леонідовича «Страх та віра у бутті сучасної людини і суспільства: контексти війни й миру» є самостійним, цілісним, завершеним та оригінальним науковим дослідженням, що має вагоме теоретичне та практичне значення.

За оформленням дисертація Коломійця Олександра Леонідовича «Страх та віра у бутті сучасної людини і суспільства: контексти війни й миру» повністю відповідає вимогам пп. 7, 8, 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року №1197, а публікація і апробація результатів відповідає наказам Міністерства освіти і науки України «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» № 1220 від 23.09.2019 року і «Про внесення змін до Наказу Міністерства освіти і науки України від 23 вересня 2019 року №1220» №496 від 27 травня 2022 р.

Змістовно дисертаційна робота Коломійця Олександра Леонідовича «Страх та віра у бутті сучасної людини і суспільства: контексти війни й миру» є самостійно виконаною, оригінальною, завершеною науковою працею.

Отримані автором результати мають інноваційну теоретичну та практичну цінність, що свідчить про вирішення актуальної наукової проблеми та розв'язання

поставлених завдань і дозволяє зробити висновок про те, що дисертант цілком заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент

доктор філософських наук, професор,

професор кафедри журналістики та реклами

факультету торгівлі та маркетингу

Державного торговельно-економічного університету

Ольга ДОБРОДУМ

Особистий підпис Ольги Добродум
засвідчую.

Учений секретар

Олена Сльозко